

ALEVİ TOPLUMSAL KİMLİĞİ TARTIŞMALARI ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR

APPROACHES ON THE DEBATES OF ALEVI SOCIAL IDENTITY

Ahmet BEŞE *

Özet

Kimlik ve kültür üzerine yapılan çalışmalar ve açılan tartışmalar günümüzde hem ulusal çevrenin hem de Batı'nın ilgi odağı olmuştur. Alevi kimliği ve kültürü konusunda sorular ise Aleviler arasında, akademik çevrelerde, devlet katında ve halk arasında sıkça gündeme gelmektedir. Bu çalışma, son dönemde, yoğunlukla Alevi toplumsal kimliği, kültürü ve 1980'li yıllardan itibaren süregelen değişim ve dönüşüm ile ilgili açılan birkaç önemli tartışma ve nedenleri üzerinedir. Çalışmanın başlıca konuları, ortak kimliğin koşullarına ve sınırlarına bağlı olarak Alevi toplumu ve Alevi ortak kimliğinin kavramsallaşması için öngörülen değişimlerdir. Bu çalışmada Alevi toplumsal kimliğinin değişimi kapsamında ortaya çıkan toplumsal hareketlerin (vakıf, dernek vs.), Alevi kimliği algısını yönlendiren etkileri ve Batı düşünce sisteminin ürettiği kavramlarla Alevi kimliğini tanımlama girişimleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Alevi Örgütleri, Toplumsal Kimlik, Kültürel Değişimler, Batı Kavramları

Abstract

The recent studies on the debates of identity and culture have been a great interest for both national and international arena since the second half of the 20th century. The questions on the change of Alevi identity and culture have become agenda of academic world, the State institutions, and the public in Turkey and abroad especially since the 1980s. This study attempts to examine the recent debates on and reasons of the change and transformation of Alevi social identity. The principal subject matters of this study are the intensions and considerations on conceptualization of Alevi social identity and

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı,
Erzurum-Türkiye

culture in terms of the condition and the boundaries of Alevis in Turkey. The effects of social associations such as Alevi foundations, associations and movements, and the influences of the concepts created by Western thought on the definition of Alevi social identity formation are analyzed in the limits of this study.

Key Words: Alevi Associations, Social Identity, Cultural Changes, Western Concepts

Giriş

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılı devletlerin Alevi toplumu üzerine hız kazanan ve günümüze dek süregelen ilgileri bilinmektedir. Geçmişte yapılan çalışmalarda ele alınan konular daha çok bu toplumların algılanması, yaşam biçimleri, yaşadıkları coğrafi bölgelerin tespiti, inanç sistemleri ve Hıristiyanlıkla ilişkilendirme çabaları (Hıristiyan misyonerliği) gibi konularda yoğunlaşmaktaydı. Bu tür konulara duydukları ilgi üzerine misyoner, diplomat ve araştırmacılar yazdıkları makale ve çalışmalarla Alevi ve Bektaşileri kendi toplumlarına yansıtmışlardır. Türk kültürünün ve İslam medeniyetinin önemli bir unsuru olan Alevi-Bektaşî toplumunu bu eksenlerden farklı, ayrı bir unsur olarak sunmak bu çalışmalarda zaman zaman ileri sürülen ve tutarlılık bulamayan bir tezdur. Nitekim bu tür girişimler tarihsel süreçte hiçbir temele dayandırılmamıştır. Çünkü Alevi-Bektaşî toplumlarının İslam inancı içerisinde ve çoğunlukla Anadolu Türkmenlerinin¹ sahip olduğu ve bugüne kadar ulaştırdığı Alevi inanç felsefesinden kaynaklanan özgün bir toplum olduğu, Batılı araştırmacıların da pekâlâ vardığı bir sonuçtur. Alevi-Bektaşî toplumu üzerine son dönemde yükselen tartışmalar ise büyük oranda kimlik ve kültür üzerinde sürmektedir².

Tarihsel süreç içerisinde Alevi toplumsal kimliği üzerine tartışmaların artması, öncelikle Alevilerin yeni toplumsal düzen içerisinde kendilerini tanımlama gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Kurulan vakıf ve derneklerin birçoğu Alevi toplumsal kimliği tanımlamasını, geleneksel değerler ve inanç pratiklerinden çok yeni toplumsal zeminde ve kent değerleri içinde yeniden yapılandırmaya çalışırlar. Alevi vakıfları, dernekleri ve yardımlaşma kuruluşları, geleneksel çevrede (var) olmayan birlikteliğin yeni bir şeklini oluştururlar. Modern kuruluşların sözlü gelenek yerine yazılı metinlerle ortaya çıkması Aleviliğinin dönüşümünün bir göstergesidir. Türkiye’de önemli bir dini ve kültürel zenginlik olan Alevilerin kimlik konusunda değişim tartışmalarında, Alevi örgütlenmelerinin ve Batı felsefi kavramlarının etkisinin önemle tartışılması gerekmektedir.

Alevi toplumsal kimliği gibi çok yönlü değerlendirmelere açık bir konuyu inceleyen her araştırmacının, konuya yaklaşım sınırlarını belirlemesi gerekir. Kültürel kimlik, siyasi kimlik, dini kimlik gibi tasnifler yaparak bunlardan yalnızca birinin özelliklerini öne çıkarıp araştırma yapmak mümkündür. Ancak tek yönlü yaklaşımların Alevi toplumsal kimliğini açıklamakta yetersiz kalacağı ve konuyu karmaşık bir sorunmuş gibi yansıtacağı da bir gerçektir. Bu nedenlerle özellikle 1980’li yıllardan itibaren Alevi toplumsal kimliği ve kültüründe değişim süreci ve bu değişimde toplumsal hareketlerin ve Batılı felsefi kavramların etkisi araştırılmalıdır. Her şeyden önce “İnsan toplumsal bir varlıktır; hayatını toplum içinde sürdürürken, kimliğini de toplum içinde keşfeder ve inşa etmeye çalışır” (Onat 2010: 87). Bireyin, en temelde ‘Ben kimim?’ sorusuna toplum içinde yanıt araması ve yine kimliğini inşa sürecini bir toplum içinde gerçekleştirmesi toplumsal kimlik olgusunu önemli kılmaktadır.

Toplumsal kimlikten söz ederken, belirtilmesi gereken bir başka önemli husus da bireysel kimliğin³ hak ve özgürlük sınırlarını özellikle dikkate alma gereğidir. Kültürel, dini, siyasi ya da grup kimliklerinden herhangi biri bireyde baskın olabilir. Hatta çeşitli nedenlere ve kazanılan yeni deneyimlere bağlı olarak bireysel kimlik zaman içinde değişebilir. Öte yandan, toplumsallık Aleviler için varlıksal önem taşır. Bireyin Alevi olduğunu belirleyen en önemli etken toplumsal aidiyet konusudur. Yani bir kişinin Alevi olabilmesi için öncelikle Alevi toplumunun içinde doğması gerekir. Bu açıdan Alevi toplumsal kimliğinden söz etmek kısmen bireysel kimlik konusunu da içermektedir. Ancak konunun genişliği açısından bu çalışmanın sınırları içerisinde bireysel kimlik tartışmalarına yer verilemeyecektir. Kimlik ve kültür konularının hassasiyeti düşünülecek olursa her Alevi vatandaşın kendisini, ötekini ve aradaki farklılıkları istediği gibi tanıma ve tanımlama özgürlüğüne saygı duymak gerekir.

Kentleşme ve Alevi Örgütlenmeleri:

Alevi toplumsal kimliğinin değişiminde en önemli etkenlerden birisi şüphesiz kentlere olan göçtür. Örgütlenmeye gereksinimin en önemli nedenlerinden birisi de kentlere göçlerle Alevilerin gelenekten kopma ve marjinalleşme korkusu yaşamalarıdır. Kentleşmeyle birlikte toplumun birçok katmanlarında olduğu gibi Aleviler arasında da geleneksel yapıdan uzaklaşma söz konusudur. Aleviliğin temel kurumlarından olan Ocaklar ve geleneksel Dedelik, kentleşme ile birlikte dönüşüm yaşamakta böylece oluşan boşluk da dernek ve vakıflar gibi yeni kurumlar tarafından doldurulmaya çalışılmaktadır. Günümüzde kentlerde sürdürülen ibadetler ve pratikler, eski tip Ocak

düzeninden farklı olarak daha çok dernek, vakıf ve Alevi Kültür Merkezleri tarafından yürütülmektedir.⁴ Alevi toplumuna kentlerde rehberlik etmek, dayanışma ve bağları korumak amaçlarıyla kurulan vakıf ve dernekler, Alevilerin yeni toplumsal ve siyasal örgütlenme yöntemi sayılabilir. Özellikle 1980’li yıllarla başlayan bu yeni örgütlenme biçimi, kazanmış olduğu deneyimlerle hem ulusal hem de uluslararası alanda dikkat çekmektedir.

1980’li yıllardan itibaren özellikle anakentlerde “Pir Sultan Abdal”, “Abdal Musa”, Hacı Bektaş” adları altında dernek ve vakıflar kurulmaya başlar. 1980 sonrası Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinin hızlanması Alevilerin toplumsal hak talepleri açısından da yeni bir başlangıca zemin hazırlar. Kazanılan deneyimlerde Avrupa’da kurulan örgütlerin de önemli katkısı olduğu bilinmektedir. Bu merkezlerde karşımıza çıkan başlıca tartışmalar ise, Aleviliğin yeni toplumsal düzen içerisinde yeniden tanımlanması, toplumsal kimlik ve kültür üzerine yoğunlaşmaktadır.

Oral Çalışlar’a göre Alevi toplumsal kimliğinin önem kazanması, kentlerde kurulan örgütlerin son yirmi yılda yürütülen hak talepleri ve mücadeleleri sonucudur (Çalışlar 2009: 9). Alevi toplumsal kimliğinin gündemde önemli bir konu olmasında ve tartışılmasında, kurulan Alevi vakıf ve derneklerinin önemli etkileri vardır. Vakıf ve derneklerin Alevi toplumsal kimliğinin tanımlanması/inşasında geliştirdikleri söylem ve çalışmalara bu kurumlar üzerinden değil, açılan tartışmalar üzerinden bütüncül bir yöntemle bakmak gerekir. Konuya yaklaşımda kolaylık sağlaması bakımından öncelikle belli başlı Alevi vakıf ve derneklerine kısaca değinmenin faydalı olacaktır.

Vakıf, Dernek ve Merkezler:

Cumhuriyet’in ilk yıllarında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla başlayan süreç, Alevilerin geleneksel örgütlenme yapılarını önemli ölçüde zedeler. Ocak ve Dedelik kurumlarının işlevleriyle ayakta kalmayı başaran Aleviler, özellikle kentleşme süreciyle birlikte bu kurumların da işlev kaybına uğramasıyla örgütlü toplum kimliğini kaybetmeye başlar. İşte bu yeni durum kentlerde yeni bir örgütlenme biçimini zorunlu kılmıştır. Alevi ortak kimliğini şekillendirme amaçlı söylemleri anlayabilmek için çeşitli Alevi vakıf ve derneklerinin çalışmalarına yer vermek gerekir. Geçmişte değişik adlarla kurulan ve etkileri çok fazla olmayan bir kısım Alevi örgütlerinin ilki 1966’da kurulan Birlik Partisi’dir. Hüseyin Balan’ın genel başkanlığında, ilk girdikleri seçimde (1969) 2.8 oyla 8 milletvekili çıkarır. Bu deneme 80’li yıllara kadar suskun kalacak, 80’lerden sonra örgütlenme yeni bir boyut kazanacaktır.

1980'lerden sonra kurulan Cem Vakfı, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Dernekleri, Alevi Bektaşî Federasyonu gibi başlıca vakıf, dernek ve federasyonların Alevi toplumsal kimliğinin yeniden tanımlanmasında önemli etkileri vardır. 1980'li yıllarda kurulmaya başlayan Alevi vakıfları ve dernek örgütleri günümüze kadar hem gelişerek hem de kurumsallaşarak işlevlerini sürdürmektedirler. Bu örgütlenmeler, işlevsellik açısından çok önemli bir yere sahip olurlar. Bu örgütler içerisinde yer alan Cem Vakfı, 1995 yılında İstanbul'da kurularak, Aleviliği İslam dini (Allah inancı, Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt sevgisi) çerçevesinde tanımlama yönünde tavır belirler. Bir kısım dernek ve vakıflar da Aleviliği İslam'ın dışında bir inanç sistemi olarak tanımlayarak Cem Vakfı'ndan ayrı düşerler. Cem Vakfı 1999 yılında Avrupa koordinatörlüğü kurarak özellikle Almanya ve Fransa başta olmak üzere Türklerin çok yaşadığı diğer Avrupa merkezlerinde de faaliyet gösterir.

İstanbul merkezli Dünya Ehl-i Beyt Vakfı da Aleviliği İslam'ın özü olarak tanımlar. Öte yandan Pir Sultan Abdal Derneği (kuruluş 1988) ve Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı (kuruluş 2000) geleneksel Alevilik inanç sistemi konularında farklılığı savunurlar. Aleviliği, İslam'dan etkilenmiş bir yaşam biçimi olarak, İslam'ın dışında ve özgün bir yapıda ayrı bir din iddiasıyla tanımlarlar. 1992'de İzmir'de kurulan Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği ve 1994'te kurulan Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı ise Aleviliği tanımlamada Atatürkçü çizgiyi, çağdaşlığı ve demokratlığı savunur. Toplum olarak Alevilerin, her dönemde çağdaş, demokrat ve bilim yanlısı olduklarını vurgular.

Avrupa Alevi Federasyonları:

Avrupa'da kurulan Alevi örgütleri, Alevi kimliğini Batı felsefi algı ve tanımlamalar çerçevesinde ele almaktadır. Ancak bu tür felsefi tanımlar ve geliştirilen kavramlar Aleviliğin geleneksel özelliklerini ve değerlerini yansıtmakta yeterli olamamaktadır. Çünkü Alevi toplumsal kimliğinin belirleyici unsurları, inancın da temelini oluşturan geleneklerle uyumu gerektirmektedir. Avrupa Alevi Birlikler Federasyonu'nun (AABF), Alevi kimliğini yeniden inşa etme çalışmaları çerçevesinde, geleneksel yapıyı görmezden gelerek, Batı kaynaklı pozitivist felsefe ve söylemlerden, kavram ve referanslardan faydalanma girişimlerinin aslında Aleviliğe olumlu yönde katkı sağladığı söylenemez.

Avrupa ve Amerikalı misyoner faaliyetlerinde zaman zaman karşılaştığımız, Aleviliğin İslam dairesi dışında, ayrı bir din olduğu iddiaları yeni bir tartışma değildir. Buradan hareketle bazı Avrupa federasyonlarının yine birkaç ulusal dernekle birlikte dile getirdiği, Aleviliği ayrı bir din olarak inşa etme çalışmaları, yüzyıllardır sürdürülen Anadolu Alevi inancı ile bağdaşmamaktadır. Zaten bu tür iddialara, Aleviler tarafından da destek verilmemektedir.

Hacıbektaş Belediye Başkanı Ali Rıza Selmanpakoğlu bir röportajında, “Ankara [Federasyon yöneticileri ve Başkanı], Almanya [Federasyon Başkanı] ve Hacıbektaş Derneği yöneticileri 17 Aralık 2004 AB İlerleme Raporu öncesinde [3ay önce] bir toplantı yaptılar ve orada Alevileri İslam dışı ilan ettiler... Bu açıklamanın tek amacı Alevilerin İslam dışı olduğunu duyurmaktır.” (Selmanpakoğlu 2009: 50) der. Böylece 17 Aralık 2004 AB İlerleme Raporu’nda Alevilerin azınlık ilan edilmesinde de bu açıklamanın etkisi olduğuna işaret eder. Reha Çamuroğlu da konuya yaklaşımında Selmanpakoğlu’nun ifadelerini teyit etmektedir. Çamuroğlu *2023 Dergisi*’ne verdiği bir söyleşide bazı Avrupa Alevi örgütlerinin Aleviliği azınlık, ya da İslam dışı olarak tanımlama iddialarına karşı, “Alevilik İslam dışıdır, ya da Alevilik azınlıktır gibi yaklaşımların Düvel-i Muazzama nezdinde destek bulan mahfiller oluşturduğunu görüyoruz. Böyle bir açıklamanın Avrupa’daki çeşitli Alevi örgütlerinden çıkmış olması bir tesadüf değildir.” (Çamuroğlu 2004: 9) der. Çamuroğlu bu tür iddiaların geçmişte Anadolu’da cirit atan İngiliz ve Alman istihbarat teşkilatlarının Aleviler üzerinde uzun yıllar denedikleri ve Alevileri, Türk kültürünün ve İslam dininin dışında, ayrı etnik, dini bir topluluk olarak sunma ve hatta Hıristiyanlıkla bağdaştırma projelerinin parçası olduğuna dikkati çeker⁵. Ron Geaves’in “Alevi terimi Anadolu’da Sivas ve Antakya çevresinde Kürt nüfus arasında baskın olan ayrı bir dini grup için kullanılır.” (Geaves 2003: 52) şeklindeki tanımlaması, bu düşünceye tipik bir örnek teşkil etmektedir. Geaves’in Alevi tanımlaması, Çamuroğlu’nun haklı olarak söz ettiği zihniyetin bir devamı niteliğindedir. Ulusal düzeyde de tartışmaya açılan ve niyeti anlaşılamayan bu tür iddialar bizzat Alevi düşünce önderleri tarafından reddedilmektedir⁶.

Aslında Sünni İslam tarafından da Aleviliği, İslam dışı gören bir cahil kitle bulunmaktadır. Bu cehaletin ana nedenleri, ön kabuller, Anadolu Aleviliğinin tam olarak bilinmemesi, anlamak için yeterli çabanın gösterilmemesi, bağnazlık ve hatta art niyete kadar gidebilir. Bütün bu ve benzeri nedenlerle Alevilik kamusal alanda temsil edilememektedir.

Mustafa Timisi 27 Mayıs 1960 müdahalesinin sonucunda kurulan İsmet Paşa hükümetinin, 1962’de Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilat yasasında yapılacak bir değişiklikle Mezhepler Müdürlüğü adı altında bir birim kurulmasını ve böylece Alevilerin de İslam halkası içinde temsil edilmesini öngördüğünü iletmiştir (Timisi 2009: 52). Timisi’ye göre Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sünni çevrelerin baskısıyla bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Günümüzde Alevi kimliğinin kamusal alanda tanınması ve temsiliyle ilgili tartışmalar sürmektedir. Alevi toplumu bu konuda resmi otoriteden güvenilir adımlar atmasını beklemektedir. Bu konuda genel olarak vakıf ve derneklerin samimi çabaları ve katkıları da yadsınamaz.

Dini Vurgular:

Toplumsal kimlik kavramı her ne kadar içerisinde dinselliği barındırıyor da Aleviliğin dini kimliği konusunda herhangi bir tartışma bu çalışmanın haddini ve sınırlarını aşacak bir konudur. Öte yandan dini kimlik tanımlaması yapmaya yetkili olan kişi ve kurumlar için bile bir vekâlet sorunu bulunmaktadır. Alevilik ve Bektaşilikle ilgili kimlik tartışmaları konusunda Hasan Onat, “Alevilik-Bektaşiliğin tarihi, geçirdiği evreler, düşünce sisteminin temelinde yatan teolojik ilkeler göz ardı edilerek yazılacak her yazının, söylenecek her sözün yapay/sanal bir Alevilik-Bektaşilik inşa faaliyeti olmanın ötesine geçemeyeceğini” (Onat 2010: 94) vurgular. Dini kimlik konusunda bir tanımlama için yazılı, sözlü ve tarihsel olarak yaşanan ve yaşanmakta olan Alevi deneyimlerinden faydalanmak gerekir. Aleviliğin dini kimliği konusunda tatmin edici bir tanımlama olmasa da, çeşitli verilerle konuya yaklaşım gösteren Gürsoy ve Kılıç’a göre Alevilik ve Bektaşilik; “Kültürel ve mistik içerikleriyle birlikte İslamiyet dairesinde gelişerek şekillenmiş tarihsel geleneği olan dinsel bir gerçeklik olarak belirlemektedir.” (Gürsoy, Kılıç 2009: 146-7). Onat’a göre “Alevilik-Bektaşilikle ilgili gerçeklerin, binlerce yıllık Türk Tarihi’nin ötesinde, Türkler’in İslam’la tanıştıkları döneme uzanan en az bin yıllık bir geçmişi vardır.” (Onat 2010: 94). Dolayısıyla böyle bir geçmiş göz ardı edilerek herhangi bir tanımlama yapmak güçtür. Bize göre de Alevi dini kimliği, her şeyden önce İslam dini içerisinde bir zenginliktir. Türk kültürü ve İslamiyet çerçevesinde şekillenmiştir. Yapılan birçok tez, alan araştırmaları, Erkannameler, Buyruklar, Velâyetnameler, Makalatlar ve Cem Risaleleri üzerine çalışmalar ve akademik araştırmalar da bu gerçeği vurgulamaktadır⁷. Günümüz Alevi kimliği inşasında en önemli konulardan biri de geleneksel inanç esaslarının kaybedilmemesi gereğidir. İnanca vurgu yapmayan ve tarihsel referanslara

dayanmayan bir kimlik inşası, sadece sosyal ve siyasi içeriğiyle Alevi tabanını ikna edemeyecektir.

Siyasal Eğilimler:

Tarihsel süreç içerisinde toplumsal olaylar kadar siyasi gelişmeler ve olgularda Alevi toplumsal kimliği üzerinde belirleyici etkenler olmuştur. Örneğin Alevi toplumsal kimliğinin yapılanmasında özellikle 1980 öncesi siyasi eğilimlerin önemli etkisi bulunmaktadır. 1980 sonrası kurulan bazı derneklerde de ideolojik etkilerin öne çıktığına tanık oluruz. Örneğin, Esat Korkmaz, *Alevilik ve Aydınlanma* adlı kitabında Alevi toplumsal kimliğini siyasi eğilimlerle, Marksist bir temellendirme üzerinden açıklamaya çalışır. “Esat Korkmaz’ın Aleviliğin köklerini İlkçağ hümanizmine dayandıran ve Alevilerin topluluk şeklindeki yaşam biçimlerini Marksist teorinin komünal tipolojisiyle özdeşleştiren yaklaşımı, Alevilikle ilgili ortaya atılan ideolojik açıklamalarda beliren kırılma ve sapmalara tipik bir örnek teşkil edebilecek içeriktedir.” (Gürsoy, Kılıç 2009: 149). Alevi toplumsal kimliğini siyasi eğilimlerle tanımlayan girişimler, Alevilerin geçmişte yaşadıkları Dersim, Sivas ve Maraş gibi olayları gündemde tutarak kışkırtıcı söylem üretirler. Benzer bir yaklaşımla Faik Bulut da *Ali’siz Alevilik, İslam’da Özgürlük Anlayışı I* adlı kitabında Alevi toplumsal kimliğini siyasi açıdan değerlendirir ve Aleviliğin, devlet otoritesiyle desteklenen Sünni İslam’ın baskısı altında İslam dışı bir inanç, kültür ve yaşam tarzı olduğunu savunur. Yazar, bunun yanı sıra siyasi yaklaşımla toplum-topluluk, sınıfsal bilinç ve sınıf kimliği gibi çatışmalar üzerinden ve bir egemenlik sorunu boyutuyla ulus devlete eleştiri getirir ve devlet otoritesini sorgular.

Siyasal yaklaşımlarla Türkiye Cumhuriyeti’ni sorgulayan/suçlayan tartışmalar arasında en dikkat çekicisi, kuruluş aşamasında Alevi kimliğinin görmezden gelinmesi ve yok sayılmasıdır⁸. Örneğin Oral Çalışlar, ulus devlet projesinin bir Türk-Sünni projesi olarak kurulup geliştirildiğini vurgulayarak, bu tanım dışında kalan kimliklerin görünür olmadığını iddia eder. Böylece Aleviliğin devlet katında meşru bir inanç grubu sayılmaması hatta son yıllara kadar Alevi, Bektaşî adının yasak olmasa da yasal olarak kabul görmemesi Alevilerin siyasi eleştirileri olarak dikkat çekmektedir (Çalışlar 2009: 9-10). Göner’e göre de, “Alevilikteki baskı-karşıtı eğilimler devletin egemen söylemine bir direniş olarak resmi ve gayri resmi örgütlerle solcu kesimde uzun bir süre kullanılmıştır. Alevilik kendisini bir kimlik politikası olarak yeniden yapılandırmaya ancak 1990’lı yıllarda başlamıştır. Başka bir deyişle

1990'lar siyasal yaklaşımlardan ziyade dini inanç ve ibadetlerin etkisiyle Alevi kimliğinin yeniden tanımlanmasına tanıklık etmiştir.” (Göner 2005: 120). Günümüzde siyasal eğilimler, Aleviler arasında çok az bir kitleyi etkileyebilmekte, bir başka deyişle 1980 öncesi itibarı görmemektedir. Örneğin Hacıbektaş Belediye Başkanı Ali Rıza Selmanpakoğlu 2004'te Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Merkezi'nde, Oral Çalışlar'ın görüşlerine antitez sayılabilecek bir açıklama yapar: “Kurtuluş Savaşı ve sonrasında Cumhuriyet'in kurulması, ardından da devrimler sürecinde Aleviler hep Cumhuriyet'in asli unsuru olmuştur.” (Selmanpakoğlu 2009: 50) der.

Aslında siyasal zeminde yürütülen kimlik tartışmaları çoğu kez konuyu bir tür çözümsüzlük noktasına taşımaktadır. Aytaş'ın işaret ettiği gibi, bize göre de, “Aleviliği siyasal bir zemine oturtturarak onu bir karşı duruş hareketi olarak ele almak doğru değildir.” (Aytaş 2010: 27). Doğru, güvenilir ve samimi yaklaşımlar yerine, siyasal zeminin çoğunlukla farklılıkları vurgulayan başlıca yöntemleri; tepkisel tutum, her ne yolla olursa olsun ikna edici olma çabası, bir öteki/karşı taraf oluşturmak ve karşı düşüncüyü çürütmek adına kullanılan diyalektik yaklaşımlar sayılabilir. Onat'a göre “Alevilik-Bektaşilikte öne çıkan ahlak temelli din anlayışı ve bu anlayışın özünde yer alan teolojik ilkeler ve Tanrı tasavvuru, tepkisel bir yaklaşımla farklılıkları öne çıkartan, hatta kendisini farklılıklar üzerine inşa edilmeye çalışılan bir Alevilik-Bektaşiliğe izin vermeyecektir.” (Onat 2010: 103). Gerçekten de tepkisel bir duruşla, salt farklılıklar üzerinden ya da bir öteki/düşman göstererek kimlik tanımlaması yapmak ya da kimlik inşa etmek, Türkiye'de Anadolu Aleviliği açısından en az Batı felsefi kavramlarını kullanarak tanımlama yapmak kadar zorlama görülmektedir.

Alevi Toplumsal Kimliği ve Kullanılan Kavramlar:

Çok Kültürlülük (multiculturalism):

Çok kültürlülük, en genel anlamıyla bir toplumda farklı kültürlerin varlığını vurgulayan bir kavramdır. Batı toplumsal yapısı içinde etnik ve ırksal farklılıkları, azınlık, dışlanmış gruplar ve kitleleri tanımlamak için kimlik ve kültür konularında üretilen yeni kavramlarla yapılan çalışmalar önem kazanır. 20. yüzyılın ikinci yarısında kültürel tanımlama, temsil ve baskın kültür karşısında alt kültürler ya da çoğul kültürlerin seslerini duyurma çabalarına tanık oluruz. Örneğin çok kültürlülük (multiculturalism), Amerika Birleşik Devletleri'nde etnik, cinsel ve ırksal ayrışmalarla ortaya çıkan grupların Beyaz Anglo-Sakson Protestan (WASP) olarak adlandırılan baskın kültüre karşı temsil sorununu akla getirir. Özellikle Amerika'da öne çıkan

çok kültürlülük kavramının içeriği, dünyada birçok toplumsal dokuya uygulanmaya başlamıştır. Dünyada çok kültürlülüğü tanıyan ve bu ekseninde açılım yapan ülkelerin başında Kanada, A.B.D. ve Avustralya gibi çeşitli ırk ve etnisiteden göçmenlerle iskân edilen birleşik devletler gelmektedir⁹. Çok kültürlülük, bünyesinde barındırdığı farklı kültürlerden gelen insanların tanınma talepleri üzerine tartışmaya açılan ve dünyada da yaygınlaşmasına özellikle yön verilen bir kavramdır. Tüm bu gelişmelere koşut olarak Türkiye’de, Alevi kültürü üzerine de çok kültürlülüğün küresel söylemine uygun çalışmalara rastlarız. Böylece Alevi kültürü ve toplumsal kimliği, Batı düşünce dünyasının ürettiği kavramlarla hem ulusal hem de uluslararası alanda sıkça tartışılan konular arasında yer alır.

Aslında Batı düşünce dünyası kapsamında üretilmiş olan bu ve benzeri kavramların Aleviliği açıklamakta yetersizliği ortadadır. Buna rağmen, özellikle 1980 sonrası çalışmalarda, Alevi kimliğini, Türk ve İslam çerçevesi dışında, farklı bir toplumsal kimlik olarak sunma çabalarına rastlanmaktadır. “Türk toplumunun ve kültürünün derin sosyo-kültürel, tarihsel ve siyasal yaşam birlikteliği ve bağları Aleviliği Türk toplumunun önemli bir alt sosyo-kültürel ve dinsel unsuru olarak yoğurmuştur.” (Gürsoy, Kılıç 2009: 21). Amerikan toplumsal çoğulculuğunun aksine, aynı kültüre ait, aynı tarihsel deneyimlere sahip olan Anadolu Alevileri için kullanılması, bu kavramın içeriğini zorlamaktan öteye gitmemektedir. Çok kültürlülük kavramı ışığında Aleviliği Türkmen kültürü ve İslam inancı dışında bir ‘öteki’ olarak farklı dinsel ve kültürel bağlamda açıklama çabaları bilimsellikten ve Alevi gerçekliğinden uzaktır. Dolayısıyla bu ve benzeri yaklaşımlar, Alevi toplumsal kimliğini asli dokusundan ayırıştırmaya hizmet etmekten öteye gidemez. Çünkü aslen Alevilik, hem Türk kültürünün asli unsurlarındandır hem de İslâm dini içinde değerlendirilmesi gereken bir inanç sistemidir.

Etniklik:

Etnik kimlik, bir toplumda yaşanan dil, din, tarih ve kültür farkları ile açıklanabilir. Etnikliğin en ayırt edici özellikleri ise dil ve din farklılığıdır. Yani farklı toplumsal ve dini kökenlerden beslenen bir grubu niteleyen ve tanımlayan etnik kavramının Türkiye’de Anadolu Alevi kimliğini ve kültürünü tanımlamak için kullanılması da bir tür kavram zorlamasıdır. Öte yandan “ulusal doku içerisinde varlığını sürdüren farklılıkları ve zenginlikleri siyasal içerikli bir şekilde anlamlaştırıp öne çıkartılan etnik zorlamalar yeni birçok gerilim ve çatışmalara yol açabilecek bir içeriğe

sahiptir.” (Gürsoy, Kılıç 2009: 27). Örneğin Alevi toplumsal kimliğini tanımlamak için etniklik kavramını zorlamanın, aslında var olmayan, sanal bir etnik ayrımcılık gibi tehlikeli boyutlara uzanabileceğini göz ardı etmemek gerekir. Alevilik, Türk toplum yapısı içinde yer alan kültürel ve dini en önemli zenginliklerdendir. Öyleyse “toplumsal bütünlük içerisinde yerleşik dinamikler ve zenginlik unsurlarının ‘etniklik’ kavramsallığı içerisinde açıklanamayacağını belirtmek yerinde olacaktır.” (Gürsoy, Kılıç 2009: 28). Buradan hareketle farklı toplumsal ve dini kaynaklardan beslenen etnikliğin de, Anadolu Alevi kimliğini açıklamada geçerli bir kavram olamayacağını söylemek yanlış olmaz.

Azınlık:

Azınlık kavramının uluslararası bağlamda çeşitli tanımlamaları olmasına rağmen, ortak olarak üzerinde (daha fazla) uzlaşılan ve sıkça kullanılan, Justice Deschênes’in Birleşmiş Milletler Alt Komisyonunda “Ayrımcılığı Önleme ve Azınlıkları Koruma” (Prevention of Discrimination and Protection of Minorities) tutanaklarında yer alan tanımı sayılabilir. Deschênes’in tanımıyla azınlık: “Bir devletin sayıca azınlıkta olan ve o devlette baskın olmayan, etnik, dini ya da dil özellikleriyle nüfusun çoğunluğundan farklı olan, birbirleri arasında bir tür dayanışma içinde bulunan, etkin, ortak bir irade etrafında yaşamak isteyen ve hem gerçekte hem de yasalar önünde çoğunluk nüfusla eşit haklar kazanmak amacıyla olan bir grup vatandaştır.” (Deschênes 1985: 181). Lozan Antlaşması çerçevesinde azınlık kavramı ise, ırk, dil, din, siyaset ve kültür anlamında baskı gören gruplara işaret eder¹⁰. Azınlık olarak kabul edilen dini toplulukların her türlü toplumsal ve siyasal haklardan yararlanması da bu Antlaşma ile hükme bağlanmıştır¹¹. Burada vurgulanan azınlık kavramlarının, Türk toplumsal ve kültürel yapısı içinde yer alan Aleviler için kullanılması bizce uygun değildir. Çünkü azınlık yaklaşımında ortaya çıkan ırksal, etnik, biyolojik ve kültürel bağlamda ayırıcı unsurlar, Türk toplumsal bütünlüğünün ve İslâm inancının ana unsurlarından olan Aleviler için bir kimlik tanımlamasında bu yaklaşımı zorlama kılmaktadır. “Ayrıca, her türlü bireysel hak ve özgürlüklerin din, ırk veya cinsiyet etkeninden bağımsız olarak anayasal olarak güvence altına alınmış olması ve toplumsal yapılaşmanın din algısından bağımsız olarak belirmesi, ‘azınlık’ yaklaşımını Aleviler açısından bir başka bağlamda da olanaksız kılmaktadır.” (Gürsoy, Kılıç 2009: 29).

Heterodoksluk:

Hıristiyan düşünce dünyası ile ilişkili olan heterodoks kavramı, Ortodoks olmayan, yani hakiki din anlayışından farklılaşma, (farklı öğreti) sapma, ya da dini cemaatin dışında kalan anlamına gelir. F. W. Hasluck, “Heterodox Tribes of Asia Minor” (Anadolu’da Heterodox Aşiretler) adlı makalesinde somut örneklerle “Avrupalı seyyah, arkeolog ve Doğu araştırmacılarının Anadolu’da Hıristiyanlık üzerine çalışmalar yaptıklarını anlatır.” (Beşe 2010: 180) ve bu çalışmalarda Aleviler çoğunlukla heterodoks kavramı ile tanımlanırlar¹². Karolewski, “Hıristiyan teolojisinin, hak (true) inancın ne olması gerektiği ile ondan sapmalar olarak değerlendirilen inanç biçimlerini sınıflandırmak için, “Ortodoksluk”, “heterodoksluk” ve dince kabul gören inançlara aykırı anlamına gelen “heresy” kavramlarını oluşturduğunu” (Karolewski 2008: 434) söyler. Dolayısıyla heterodoksluk, Batılı yazarların, dünyadaki farklı dini grupları kendi toplumlarına aktarırken kolay anlaşılması açısından da kullandıkları, Hıristiyan inanç düşüncesi etrafında şekillenmiş ve İslam inanç sistemi içerisinde pek yer bulmayan bir kavramdır.

Batı kaynaklarında Alevi dini kimliğini tanımlama yönünde kullanılan kavramlardan heterodoks kavramının,¹³ yalnızca Alevilere özgü olarak kullanılmadığını ifade eden Çamuroğlu, Anadolu’da Türkmenlere, yani göçebe veya konargöçer olan çeşitli boy ve kabilelere (bir tür halk dinine mensup anlamında olsa gerek) heterodoks zümreler diyebiliriz der. Tekeli, Avşar, Kaçar, Varsak, Hamitli, Mentешeli, Dulkadirli gibi çeşitli Türkmen boylarının bu heterodoks zümreleri teşkil ettiğini söyler (Çamuroğlu 2004: 8). Heterodoks İslam kavramının akademik alanda yalnızca Alevileri değil, Dürzî ve Ahmedî’ler gibi dini grupları da kapsadığını belirten Karolewskide, “belirli bir gruba hitabeden ve dışarıya gizlemler (ezoterik) özelliklerinden dolayı çoğunlukla bilinmeyen Alevi geleneği, ‘heterodoks İslam’ teriminin karşılığı olarak Batı kayıtlarında, Hıristiyan dünyasının kullanımıyla “heterodox” adı altında sınıflandırılır.” (Karolewski 2008: 436) der. Ancak bu kavram, her ne kadar Batılı toplumlara hitaben bir anlam ifade etse de, özde Alevi dini kimliğini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Alevi dini kimliğinin açıklanabilmesi için başvurulacak en uygun kavramlar, İslam inanç sistemi kaynaklı ve Alevilerin binlerce yıldır sürdürdükleri kendi öz değerlerindeki yaklaşımlarda bulunabilir.

Hoca Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli gibi âlimlerin öğretileriyle yayılan Aleviliğin inanç değerleri İslamiyet’in merkezi değerleriyle bizzat uyum içerisindedir.

Bu açıdan İslam'ın tarihsel gelenekleri ve deneyimleri ile şekillenen inanç sistemi, ritüelleri, mistik, tasavvufî ve etik içeriklerinden kaynaklanan (metadoksi) yaklaşımların Alevi dini kimliğini açıklamakta daha doğru bir yöntem olacağı söylenebilir. Çeşitli Erkname ve Buyrukların yanı sıra Hacı Bektaş'ın ayet ve hadislerden faydalanarak kaleme aldığı ve İslam'ın mistik ve tasavvufî özelliklerinin yansıdığı Makalat ve Velâyetname gibi kaynaklar Alevi dini kimliğini açıklamakta örnek teşkil edebilir. Aleviliğin hem mistik ritüelleri ve anlatıları hem de yazılı metinleri, Alevi dini kimliğini anlama ve tanımlamada en önemli rehberler olacaktır. Alevi-Bektaşî edebiyatı da benzer biçimde İslam kaynaklı ritüel, mistik ve tasavvufî kavramların en zengin örneklerini sunmaktadır¹⁴. Bütün bu kaynakları göz ardı ederek Batı düşünce dünyasının ve Hıristiyan inanç sisteminin ekseninde oluşan kavramlarla Alevi kimliğini açıklamaya çalışmak, Aleviliğe hizmet eden bir yaklaşım olmaktan uzaktır. Hatta Batılı misyoner, diplomat ve Doğu araştırmacılarının Anadolu coğrafyasında yıllardır ekmeğe çalıştıkları nifak tohumlarına hizmet edebilecek ve Alevi kimliğinin amacına uygun olmayan yaklaşımlar, geçmişte olduğu gibi bugün de Anadolu Alevilerinin kendilerini tanımlamak için asla benimsemeyeceği, başvurmayacağı boş çabalar olarak kalacaktır.

Sonuç Yerine

Ulusal bir konu olan Anadolu Aleviliği, özellikle 19. yüzyıl sonlarından itibaren uluslararası boyutta ilgi çekmektedir. 20. yüzyılda modernizm ve kentleşme süreciyle birlikte bilim, teknoloji, felsefe ve düşünce dünyası gibi alanlarda yaşanan gelişmeler ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yenedünya düzeni, kültür temsili ve kimlik tanımı gibi konuları özellikle gündeme taşır. 1980'lerden sonra artan kimlik siyasetinin sonucunda Alevi ortak kimliğinin tanımı Batı kaynaklı çok kültürlü söylemlerin ışığında ivme kazanmıştır. Batı etkisiyle konuyu çok kültürlü, etnik, azınlık gibi alt kimliklere vurgu yaparak değerlendiren literatürde Anadolu'yu Türk yurdu haline getiren Alevi toplumunun Türkmen kimliği göz ardı edilmektedir.

Türkiye'de siyasi ve dini otoritenin Aleviliği göz ardı etmesi sonucunda gelinen noktaya işaret eden Ali Yaman, "Alevilik konusu Türkiye'deki siyasi aktörlerin bir meselesi olmaktan çıkmış, artık uluslararası aktörlerin de içinde yer aldığı bir oyun alanına dönmüştür." (Yaman 2009: 26) der. ABD'de ortaya çıkan ve Avrupa'da kabul gören felsefî kavramlarla Aleviliği açıklamaya çalışmak ve bu bağlamda yeni bir Alevi toplumsal kimliği inşa etmek Aleviliğin özüne ters düşmektedir. Çünkü Alevi

toplumsal kimliği ve kültürü üzerine Batı toplum modeline dayalı yapılan çalışmalar Alevi kimliğini açıklamaktan uzaktır. Anadolu Alevilerini Türk kültüründen farklı ya da bu kültüre karşı bir topluluk olarak yansıtmaya çabaları hiçbir bilimsel veriye dayandırılmaz. Çünkü Aleviler, bizzat bu kültürün en önemli zenginliği ve derinliğidir. Cem Vakfı Başkanı İzzettin Doğan'ın da belirttiği gibi Alevilik, “bin yıldan beri Anadolu ve Rumeli topraklarına, Tuna boylarına kadar damgasını vuran İslam anlayışıdır.” (Doğan 2010: 5). Alevi kimliğini tanımlama ya da yeniden inşa etme çabalarında, binlerce yılda geliştirilen Alevi değerler sistemi ve dini kavramları göz ardı edilmemelidir.

Ulusal çerçevede Anadolu Alevilerinin iç dinamikleri ve yerel değerleriyle kurdukları dernek, vakıf, federasyon ve merkezler gibi kurumsal örgütlenmelerle dile getirdikleri haklı talepleri ve hem kamuoyuna hem de resmi otoriteye seslerini duyurma çabaları takdirle karşılanmalıdır. Bu örgütlerin Alevi toplumu üzerinde etkileri olmakla birlikte, temsil sorunu aşılabilmiş değildir. Alevi kurumlarının kimlik üzerine tartışmalar sürecinde ve toplumsal kimlik inşası çabalarında güncel, toplumsal, siyasi olayların yanı sıra Aleviliğin kültürel alışkanlıkları ve dini uygulamalarını da dikkate alması gerekir. Çünkü Alevilik, “Bir yanıla ancak tarihin derinliklerindeki kadim geleneklerin ve süreçlerin incelenmesiyle anlaşılabilir.” (Taşgın, Yaman, Erdemir 2009: 7).

Aralarında yaşanan ayrışmalara rağmen işlevlerini kentlerde sürdüren Alevi kurum ve kuruluşları bazı konularda birleşmektedirler. Örneğin Türkiye’yi oluşturan önemli bir unsur olan Aleviler, varlıklarının kamusal anlamda tanınması konusunda birleşirler. Devletten taleplerinde tam bir uzlaşma sağlayamamalarına rağmen, toplumsal konularını geliştirmede kurumsal ve toplumsal eksiklik gösterildiğinde hemfikirdirler. Alevilerin, asli unsuru oldukları Türkiye’de ayrımcılığa, dışlanmaya ya da inançsal baskılara uğramadan, kendi toplumsal kimlikleriyle, eşit koşullarda yaşamak temel ve en doğal haklarıdır. Alevi toplumsal kimliğinin tanımı konusunda gösterilecek samimi çabalar Alevilerin kendi içinde uzlaşma sağlayacağı gibi, devlet-vatandaş-toplum ilişkisinin de onarımı olarak bir demokratik açılım sağlayabilir.

Alevi toplumsal kimliğini günümüzde yeniden inşa etmek için samimi çaba gösteren kurum, kuruluş ve çevreler, Alevi değerler sistemini, özünde var olan insan merkezli ve evrensel boyutlu sürdürebilirlerse, bu durum sadece ulusal düzeyde ve İslam dünyasında değil aynı zamanda bütün bir insanlık açısından da açılım

sağlayabilir. Örneğin Alevi toplumunun insanlara yaklaşımındaki saygı ve hoşgörü anlayışından etkilenen Shankland, “Alevilerin bu insancıl değerlerinin arkasında birçok etken vardır. Bu değerler öncelikle Alevilerin tarihsel gelişiminde [yani özünde] aranmalıdır.” (Shankland 2003: 162) der. İnsanlık tarihinde birlik ve beraberliğe belki de en çok gereksinim duyulan günümüz dünyasında, çeşitli nedenlerle yalnızlık, yabancılaşma, korku ve tehdit içinde yaşayan insanoğlu için İslam’ın evrenselliğini yansıtan Alevi değerler sistemi örnek teşkil etmektedir. Eşitlik, demokrasi, adalet, insan hakları, özgürlük, dayanışma, kadın hakları ve çevrecilik gibi evrensel değerler bakımından kendisini tanımlayan, toplumsal dayanışma, sevgi ve hoşgörü mesajlarını sıklıkla vurgulayan, ‘yetmiş iki millete bir gözle bakmayı’ öngören ve insan-toplum ilişkisine özel önem veren Alevi-Bektaşî kimliği ve değerler sistemi keşfedilmelidir. Onat’a göre de “Alevî-Bektaşî kimliği, keşfedilmeyi bekleyen kökleri olan, tarihsel akış içinde acılarla yoğrulmuş olmasına rağmen düşman/öteki inşa etmeden var olmayı bilen, ‘incinsen de incitme’ diyebilen bir kimliktir.” (Onat 2010: 94).

Günümüzde Alevi-Bektaşî kültürüne ve Alevilerin kendi kültür ve kimliklerini yeniden yapılandırmalarına her kesimden artan bir ilgi vardır. Alevi vakıfları, dernekleri ve kurumları hakkında görüşlerin farklılığına rağmen, Alevi kimliğini tanımlama ve konuyu gündemde tutma çalışmaları sürmektedir. Alevi-Bektaşî kültürünü tanıtmaya amaçlı kitaplar, dergiler ve radyo kanallarıyla birlikte araştırma ve genel bilgi sunan birçok internet siteleri de bulunmaktadır. Sonuç olarak Alevilerin taleplerini anlamada çaba gösterilmeli, inanç özgürlüklerine, kültür ve temsil haklarına her kesim tarafından samimi katkı sağlanmalıdır.

Notlar:

1. Kuzeydoğu Anadolu’da özellikle Kars, Ardahan ve Erzurum bölgelerinde Alevi yerine halen Türkmen adlandırması yaygın olarak kullanılmaktadır.
2. Batıda Alevi kimliği ve kültürü üzerine yapılan çalışmalara birkaç örnek için bkz. Orsson Told, E. Özdalga, C. Raudvere [Editörler], *Alevi Identity: Cultural, Religious and Social Perspectives*, London: Routledge, 1998. Bu kitabın Türkçesi için bkz. *Alevi Kimliği*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999; Gloria L. Clarke, *The World of Alevi: Issues of Culture and Identity*, New York ve İstanbul: AVC Publications, 1999; Ömer Çaha, “The Role of the Media in the Revival of Alevi Identity in Turkey,” *Social Identities*, Vol 10, No 3, 2004, s. 324-338; Özlem Göner, “The Transformation of Alevi Collective Identity,” *Cultural Dynamics*, Sage Publications, 17, s. 107-134; Elise Massicard, *Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketi’nin Siyasallaşması*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
3. Bireysel kimlik ve toplumsal kimlik konusunda daha fazla bilgi için bkz. Hasan Onat, “Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşîlikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine,” *Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Cem Vakfı Yayınları, 2010. s. 87-106.

4. Dedelik kurumunun geçmişteki ve bugünkü konumu hakkında detaylı bir karşılaştırma için bkz. Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler, Ocaklar, Ufuk Matbaacılık, İstanbul: 1998*. Yazarın aynı konuyla ilgili otorite değişimi hakkında bkz. "Anadolu Alevilerinde Otorite'nin El Değiştirmesi: Dedelik Kurumundan Kültürel Organizasyonlara," *Bilgi Toplumunda Alevilik, Hazırlayan İbrahim Bahadır, Bielefeld: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi, 2003*. s. 329-353.
5. Alevi Bektaşî toplumu üzerine Batılı misyoner, diplomat ve araştırmacıların yaptıkları çalışmalarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Ahmet Beşe, Selahattin Tozlu, "İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Aleviler ve Bektaşîler," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli-Araştırma Dergisi, Sayı 59, 2011*. s. 195-220. Bu makalede Çamuroğlu'nun dikkat çektiği Alevileri Hıristiyan olarak tanımlama ya da Hıristiyanlaştırma çabaları örneklerle sunulmaktadır.
6. CHP Tunceli Milletvekili Hüseyin Aygün'ün verdiği bir demeçte "Alevilik bir dindir" sözlerine karşı, aynı partiye mensup İstanbul Milletvekili Sabahat Akkiraz twitter hesabından yaptığı açıklamayla, "Aleviliğe din demek, büyük bir yanlış ve provokasyondur" yanıtını verdi. Akkiraz açıklamasında, "Sapla saman karışınca bu din özgürlüğü olmuyor. Ben tüm hayatım boyunca cemevleri için mücadele ettim. Ama bir kez bile bilimin ve inancımızın ışığını terk etmedim. Onu günlük prim yapma aracı olarak kullanmadım. İnancımız her şeyin üzerindedir. Ama birileri dün olduğu gibi bugünde inancımızın üzerinde tepinecekler ve halkın aklını karıştıracaklarsa buna da izin verilemez" (*Radikal Gazetesi, 12. 7. 2012: 9/19*).
7. Aleviliği İslamiyet dairesi içinde ele alan akademik çalışmalardan birkaçı için bkz., Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadı İslam Mezhepleri*, Ankara: 1986 (s.134-147); Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul: Birleşik Yayınları, 1990 (s. 27-32); Doğan Kaplan "Aleviliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine," *Uluslar arası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu I-Bildiriler Müzakereler, Isparta: 2005* (s. 233-246); Ömer Teber, *Bektaşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Ankara: Aktif Yayıncılık, 2008.
8. Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında kimlik sorunu üzerine bkz. Hülya Küçük, *The Role of the Bektashis in Turkey's National Struggle*, Leiden, Boston, Köln: Brill, 2002; Ergun Özbudun, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in Resmi Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu," *Editör, Artun Ünsal, 75 Yılda Tebaadan Yurttaş'a Doğru*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999. (s. 151-8).
9. Kanada, A.B.D., Avustralya gibi ülkelerde çok kültürlülük ve çokkültürcülük tartışmaları üzerine detaylı bilgi için bkz., Mehmet Anık, *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 2012. Sf. 84-140.
10. Bkz. Lozan Antlaşması, [www.ttk.org.tr/templates/resimler/File/Antlaşmalar/lozan/lozan\(40-49 Pdf\)](http://www.ttk.org.tr/templates/resimler/File/Antlaşmalar/lozan/lozan(40-49 Pdf)).
11. A.g.a., Bölüm III Azınlıkların Korunması (38-45. Maddeler).
12. Hıristiyan misyonerlerin Anadolu'da Aleviler üzerinde yaptıkları çalışmalara ilişkin detaylı bilgi için bkz. Frederick William Hasluck, "Heterodox Tribes of Asia Minor," *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, (July-December) 51, 1921. s. 310-342; Kieser, Hans-Lukas, "Muslim Heterodoxy and Protestant Utopia: The Interactions between Alevi and Missionaries in Ottoman Anatolia," *Die Welt des Islams*, 41.1, Leiden: Brill, 2001. s. 89-111.
13. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Aleviliği açıklamak için akademik alanda kullanılan Heterodoks kavramıyla ilgili detaylı bilgi için bkz., Janina Karolewski, "What is Heterodox about Alevism? The Development of Anti-Alevi Discrimination and Resentment," *Die Welt des Islams*, 48, Leiden: Brill, 2008, s. 434-456.
14. Alevi Bektaşî Edebiyatında kullanılan İslami kavramlar, motifler ve bağlantılar için bkz., Ahmet Yıldırım, "Alevi-Bektaşî Edebiyatında Kullanılan Hadisler ve Değerlendirilmesi," *İslamiyat*, VI, Sayı 3 (2003) 71-92.
15. Kuzeydoğu Anadolu'da özellikle Kars, Ardahan ve Erzurum bölgelerinde Alevi yerine halen Türkmen adlandırması yaygın olarak kullanılmaktadır.
16. Batıda Alevi kimliği ve kültürü üzerine yapılan çalışmalara birkaç örnek için bkz. Orsson

Told, E. Özdalga, C. Raudvere [Editörler], *Alevi Identity: Cultural, Religious and Social Perspectives*, London: Routledge, 1998. Bu kitabın Türkçesi için bkz. *Alevi Kimliği*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999; Gloria L. Clarke, *The World of Alevi: Issues of Culture and Identity*, New York ve İstanbul: AVC Publications, 1999; Ömer Çaha, "The Role of the Media in the Revival of Alevi Identity in Turkey," *Social Identities*, Vol 10, No 3, 2004, s. 324-338; Özlem Göner, "The Transformation of Alevi Collective Identity," *Cultural Dynamics*, Sage Publications, 17, s. 107-134; Elise Massicard, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketi'nin Siyasallaşması*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Kaynakça:

- Aytaş, Gıyasettin (Güz 2010), "Alevilik Kavramı Etrafında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli-Araştırma Dergisi*, Sayı: 56, s. 17-28.
- Beşe, Ahmet (Bahar 2010), "İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayriler," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli-Araştırma Dergisi*, Sayı: 54, s. 159-182.
- Çalışlar, Oral (Hazırlayan, 2009), *Aleviler: Vali de Olmak İstiyoruz General de*, Doğan Kitap, İstanbul, s. 9-10.
- Çamuroğlu, Reha (2004), "Düvel-i Muazzama'nın Aleviliğe Özel İlgisi Devam Ediyor" (Söyleşi), 2023 Dergisi, Sayı 44, s. 7-11.
- Deschênes, Justice (1985), *Proposal Concerning a Definition of the Term 'Minority'* [UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/31.par.181], UN Sub-commission on the Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Geneva, 1985
- Doğan, İzzettin (2010), Sunu, *Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyum Bildirileri*, Editörler, Ahmet Taşgın, Ali Yaman, Aykan Erdemir, Cem Vakfı Yayınları, Ankara, s. 5-6.
- Geaves, Ron (2003), "Religion and Ethnicity: Community Formation in the British Alevi Community," *Numen International Review for the History of Religion*, Vol. 50, No. 1, Brill, s. 52-70.
- Göner, Özlem (2005), "The Transformation of the Alevi Collective Identity," *Cultural Dynamics*, 17, s. 107-134.
- Gürsoy, Şahin-Recep Kılıç (2009), *Türkiye Aleviliği: Sosyo-Kültürel Dinsel Yapı Çözümlemesi*, Nobel, Ankara.
- Karolewski, Janina (2008), "What is Heterodox about Alevism? The Development of Anti-Alevi Discrimination and Resentment," *Die Welt des Islams*, 48, Leiden: Brill, s. 434-456.
- Onat, Hasan (2010), "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilikle İlgili Kimlik

- Tartışmaları Üzerine,” *Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyum Bildirileri*, Editörler, Ahmet Taşğın, Ali Yaman, Aykan Erdemir, Cem Vakfi Yayınları, Ankara, s. 87-106.
- Selmanpakoğlu, Ali Rıza (2009), “Aleviler hep Cumhuriyet’in Asli Unsuru Oldu,” *Aleviler: Vali de Olmak İstiyoruz General de*, Hazırlayan Oral Çalışlar, Doğan Kitap, İstanbul, s. 43-50.
- Shankland, David (2003), *The Alevis in Turkey: The Emergence of a Secular Islamic Tradition*, London: Routledge Courzon, s. 154-72.
- Taşğın, Ahmet, Ali Yaman, Aykan Erdemir (2009), Önsöz, *Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyum Bildirileri*, Editörler, Ahmet Taşğın, Ali Yaman, Aykan Erdemir, Cem Vakfi Yayınları, Ankara, s. 7-8.
- Timisi, Mustafa (2009), “İsmet Paşa Aleviliği Diyanette temsil ettirecekti,” *Aleviler: Vali de Olmak İstiyoruz General de*, Hazırlayan Oral Çalışlar, Doğan Kitap, İstanbul, s.51-56.
- Yaman, Ali (2009), “Türk Siyasi Hayatında Alevilik Gelişmelerine Genel Bir Bakış,” *Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyum Bildirileri*, Editörler, Ahmet Taşğın, Ali Yaman, Aykan Erdemir, Cem Vakfi Yayınları, Ankara, s. 24-32.

GEDANKEN ÜBER DIE DISKUSSIONEN ZUR GESELLSCHAFTLICHEN IDENTITÄT DER ALEVITEN

Zusammenfassung

Sowie Arbeiten, die sich mit Identität und Kultur befassen, als auch Debatten, die zu diesem Thema begonnen werden, bilden heutzutage das Zentrum des Interesses sowohl auf nationaler Ebene als auch für den Westen. Fragen zur Identität und Kultur der Aleviten werden hingegen unter den Aleviten selbst, unter Akademikern, auf staatlicher Ebene und in der Bevölkerung öfters zur Sprache gebracht. Die vorliegende Arbeit behandelt einige wichtige Debatten und ihre Ursachen, die zuletzt verstärkt im Zusammenhang von gesellschaftlicher Identität und Kultur der Aleviten sowie im Zusammenhang von Wandel und Transformation, die sich seit den 1980' er Jahren vollzog, geführt werden. Die Hauptthemen der Arbeit bilden jene Veränderungen, die abhängig von den Bedingungen und Grenzen der gemeinsamen Identität, zur Begriffsbildung der alevitischen Gemeinschaft und der gemeinsamen alevitischen Identität vorgesehen sind. In dieser Arbeit werden die im Zuge des Wandels der gesellschaftlichen Identität der Aleviten entstandenen Auswirkungen von gesellschaftlichen Bewegungen (Stiftungen, Vereine usw.), die die Wahrnehmung der alevitischen Identität steuern sowie die Versuche, die alevitische Identität mit den vom westlichen Denksystem hervorgebrachten Begriffen zu definieren, untersucht.

Dass bei den westlichen Staaten seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts ein wachsendes und bis heute anhaltendes Interesse an der alevitischen Gemeinschaft besteht, ist wohl bekannt. Frühere Arbeiten befassten sich eher mit dem Thema der Wahrnehmung der Aleviten, ihrer Lebensart, der Bestimmung ihrer Siedlungsgebiete, ihrer Glaubenssysteme oder mit dem Versuch, sie mit dem Christentum in Beziehung zu bringen (christliche Missionierung). Aufgrund ihres Interesses gegenüber dieser Art von Themen haben die Missionare, Diplomaten und Forscher mit den von ihnen verfassten Artikeln und mit ihren Arbeiten ihre Gesellschaften über die Aleviten und die Bektaschi informiert. Die in diesen Arbeiten allgemein anzutreffende These, dass die Aleviten und die Bektaschiti eine eigenständige Gemeinschaft wären, entbehrt dabei jeglicher Grundlage, da die Gemeinschaft der Aleviten und der Bektaschi einen wichtigen Bestandteil der türkischen Kultur und der islamischen Zivilisation bilden und von dieser Einheit nicht wegzudenken sind. So konnten diese Art von Bemühungen im historischen Prozess auch keinesfalls auf ein Fundament gestützt werden. Dass die alevitisch-bektaschi Gemeinschaften Teil des islamischen Glaubens

sind, zu dem sich mehrheitlich die anatolischen Turkmenen bekennen, die diese alevitische Glaubensphilosophie bis heute übertragen haben, aus der sich diese originelle Gemeinschaft herleitet, ist eine Schlussfolgerung, die auch von westlichen Forschern sehr wohl akzeptiert wird. Die aufkommenden Debatten hingegen, die in letzter Zeit über die alevitisch-bektaschi Gemeinschaft geführt werden, konzentrieren sich in einem hohen Maße auf die Frage der Identität und Kultur .

Dass immer mehr Debatten über die gesellschaftliche Identität der Aleviten nach 1980 und insbesondere während der 1990er Jahre geführt werden, entspringt vorrangig der Notwendigkeit, dass die Aleviten sich selbst innerhalb der neuen Gesellschaftsordnung neu definieren wollten. Viele Stiftungen und Vereine, die in dieser Zeit gegründet wurden, versuchten, die neue Definition ihrer gesellschaftlichen Identität auf einer aktuellen gesellschaftlichen Grundlage und innerhalb des Wertesystems in den Städten zu machen und nicht über die traditionellen Werte und Glaubenspraktiken. Die alevitischen Stiftungen, Vereine und Hilfsorganisationen bilden eine neue Form der in der traditionellen Umgebung nicht vorhandenen Gemeinschaft. Dass die modernen Einrichtungen auf der Grundlage von schriftlichen Texten entstehen und sich nicht mehr auf die mündliche Überlieferung stützen, ist ein Beweis für die Transformation des Alevitentums. Die vorliegende Arbeit hat das Ziel, den Einfluss der alevitischen Institutionalisierung und von philosophischen Begriffen, die aus der westlichen Philosophie stammen, bei den seit der 1980'er Jahre aufkommenden Debatten über den Wandel der gesellschaftlichen Identität der Aleviten, die religiös und kulturell ein wichtiges Reichtum der Türkei bilden, zu untersuchen.

Schlüsselbegriffe: Alevitische Organisationen, gesellschaftliche Identität, kulturelle Veränderungen, westliche Begriffe.